

STRESS AND DECISION- MAKING STYLE

Abstract: This study analyzed the relationship between each of five decision- making styles, including rational, intuitive, dependent, avoidant, and spontaneous (General Decision Making Style scale, Scott & Bruce, 1995) and two indicators of stress and coping strategies, among military officers, students and school principals (n = 175). Results showed that rational decision- making style was significantly associated with lower stress (Perceived Stress Scale, Cohen, Kamarck, Mermelstein, 1983) and constructive coping strategies measured by Constructive Thinking Inventory (CTI; Epstein, 1998). Dependent and avoidant decision-making styles were significantly associated with higher perceived stress and less frequent use of constructive coping strategies. Intuitive decision-making style was significantly associated with less frequent use of constructive coping strategies.

Author information:

Mariela Velikova

PhD Student, G. S. Rakovski Defense College,
82, Evlogi & Hristo Georgievi Blvd, 1504 Sofia

✉ m.ivanova.1977@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

decision- making style, stress

Взemaneto на решение най- често се дефинира като „отговор на някакъв въпрос или избор между две или повече алтернативи“ (Rowe, Boulgarides, 1983). Хората вземат решения ежедневно от най- дребните ежедневни проблеми до най- значимите, когато правят избор, така че способността да вземаме решение се отнася до правенето на избори между различни алтернативи (Hammond, 1999). В крайна сметка взemaneto на решение е неизбежно, защото даже и експлицитно да се избегне взemaneto на решение, това само по себе си е вземане на решение (Pearce II & Robinson, 1994). Изследванията показват, че хората се различават по техния специфичен профил на стила на вземане на решение и този профил остава относително стабилен във времето (Bruine de Bruin, Parker & Fischhoff, 2007; Scott & Bruce, 1995). Все още обаче няма ясно или общоприето разбиране на концепта за стиловете за вземане на решение (Appelt et al., 2011; Kozhevnikov, 2007), въпреки че сред изследователите в областта на взemaneto на решение важността му се приема за сравнима с тази на парадигмата за индивидуалните различия в психологията (Allinson and Hayes, 1996; Riding, Rayner, 2013; Spicer, Sadler-Smith, 2005).

Традиционно изследванията в областта на индивидуалните различия при вземане на решение се фокусират върху когнитивния процес чрез който човек взема решение. Едва в началото на 1990- те години обаче са предприети конкретни стъпки за дефиниране на стила на вземане на решение, а в началото на този век се разгърна интереса в тази научна област (Ahmed, Hasnain, & Venkatesan 2012). Независимо, че когнитивен стил и стил на вземане на решение често се използват взаимнозаменяемо (Thunholm, 2004, p. 932), основната

изследователска традиция разграничава двете понятия, макар и доста противоречиво. Някои автори дефинират стила за вземане на решение като по-широко понятие от свързаните с вземането на решение когнитивни стилове (Scott & Bruce, 1995). Други отбелязват силната връзка между тях (Appelt, Milch, Handgraaf, & Weber, 2011; Hunt, Krzystofiak, Meindl, & Yousry, 1989; Scott & Bruce, 1995), а трети допускат, че стилът за вземане на решение е дименсия на по-общия конструкт- когнитивен стил (Kozhevnikov, 2007) или „подмножество на когнитивния стил, дефиниран най-общо от начина, по който хората използват интелектуалните си способности или подхождат към когнитивни задачи“ (Galotti et al., 2006, p. 630).

В голяма степен съществуващата емпирична двусмисленост в областта на таксономията на стила на вземане на решение е преодоляна от модела на Сузане Скот и Реджиналд Брус. Опитвайки се да интегрират всички по-ранни влиятелни изследвания в областта на стиловете за вземане на решение, те предлагат дефиниция, която е сред най-често цитираните и е приета от повечето изследователи: „научен, обичаен модел на отговор, проявяван от индивида (личността), когато се изправи пред ситуация, в която се предполага, че трябва да взема решение. Той не е личностна черта, а основана на навика предразположеност да се реагира по определен начин в специфичен контекст за решение“ (Scott & Bruce, 1995, p. 820). Това определение предполага, че стилът е диспозиционна характеристика, тясно свързана с тенденция за вероятно поведение в дадена ситуация. От друга страна обаче стиловете на вземане на решение се различават от личностните черти, които имат по-стабилна природа.

Независимо, че съществуват доста конструкти, които идентифицират индивидуалните различия при вземането на решение, емпирично извлечената таксономия на Сузане Скот и Реджиналд Брус (Scott & Bruce, 1995, p. 820), чрез Въпросника за основните стилове на вземане на решение (General Decision Making Style Inventory, GDMSI) е сред най-влиятелните, а въпросникът безспорно е най-съдържателният, изпитан и широко използван инструмент (Thunholm, 2004; Curseu, Schruifjer, 2012). Той е валидиран в редица култури и сред различни професионални групи (Loo, 2000; Thunholm, 2004; Spicer & Sadler-Smith, 2005; Gambetti et al., 2008; Bavalár, Orosová, 2015), показва добра вътрешна консистентност и петфакторната му структура е потвърдена във всички известни ни валидации. В статията, в която представят Въпросника за основните стилове на вземане на решение пред научната общност (Scott & Bruce, 1995), авторите признават, че концептуалната рамка за изследване на стиловете за вземане на решения не е ясна и не съществуват инструменти, които синтезират емпиричните данни от всички изследвания в областта. За да преодолеят тази празнина, те извличат от най-влиятелните до средата на 1990-те години научни публикации четири стила за вземане на решение, а в процеса на валидацията в извадка от 1441 офицери от армията се появява пети стил (спонтанен стил за вземане на решение), по-късно верифициран и в извадки на студенти, инженери и техници.

Рационалният стил на вземане на решение (rational decision-making style) характеризира предпочитане към систематично събиране и оценка на информацията и изследване на различни хипотези.

Интуитивният стил на вземане на решение (intuitive decision-making style) характеризира обръщане на внимание на детайлите от информационния поток (вместо систематично търсене и преработване на информацията) и тенденция при оценката им да се разчита на чувствата, впечатленията, интуицията, предчувствията и емоциите, които често не могат да бъдат изразени с думи при вземането на решение.

Зависимият стил на вземане на решение (dependent decision-making style) показва предпочитание към търсенето на мнения, съвети, упътване или подкрепа от други хора при вземането на решение.

Избягващият стил на вземане на решение (avoidant decision-making style) разкрива предпочитание към отлагане, колебание или опити въобще да се избегне вземането на решение.

Спонтанният стил на вземане на решение (spontaneous decision-making style) е свързан с предпочитание за достигането до решение веднага или колкото е възможно по-скоро (Scott & Bruce, 1995; Gambetti et al., 2007; Spicer & Sadler-Smith, 2005).

Връзката между стила на вземане на решение и преживяването на стрес е сравнително слабо изследвана, независимо от логичното допускане за нейната важност. Стресът и справянето с него е сред най-изследваните теми в психологията след 60-те години на миналия век. Резултатите обаче са разочароващи. В специалното издание на *American Psychologist*, посветено на стреса, Маккрей и Самърфийлд посочват, че изследването на стреса е в криза: „Две десетилетия интензивни изследвания не донесоха резултати с очакваната клинична или теоретична стойност. Безграничният ентузиазъм на изследванията през 80-те години беше заменен с повсеместно разочарование, прекомерна критичност и призови за промяна” (Sommerfield, McCrae, 2000, p. 620). В същото издание един от най-влиятелните теоретици в областта на стреса Ричард Лазарус (Lazarus, 2000) също проявява съдържаност по отношение на бъдещето на изследванията в областта¹.

Критичният анализ на по-важните проучвания в областта на стреса през последните 30 години (Виж по подробно Карастоянов, Христова, 2015; Карастоянов, 2016) показва още едно важно ограничение – те не са основани на теорията за личността, която да насочва изследванията и да предоставя рамка за интерпретиране на резултатите по един консистентен начин. Това като цяло създава впечатление за хаотичност, затруднява теоретичните обобщения, което пък от своя страна се отразява върху работата на практиците в областта на управлението на стреса. Отчитайки, че интелигентността на рационалната система се изследва със стандартните IQ тестове, създателят на когнитивно-преживелищната теория, Епщайн, създава метод за изследване на индивидуалните различия в интелигентността на преживелищната система посредством концепта за конструктивното мислене, операционализиран чрез Въпросника за конструктивно мислене (Constructive Thinking Inventory). Въз основа на критичния преглед на съществуващата литература за влиянието на когнитивната преработка на информацията върху поведението и дългогодишните емпирични проучвания, чрез стандартни психометрични процедури, той разграничава като скали шест типа преживелищна преработка на информацията свързани със справянето със стреса – емоционален копинг, поведенчески копинг, категориално мислене, лично суеверно мислене, езотерично мислене и наивен оптимизъм. Всяка скала включва по няколко подскали, които представят по-детайлна картина. Всички подскали са свързани помежду си и общо позволяват да бъде изведен глобален индекс на конструктивно мислене, който е надеждна и валидна мярка за конструктивното и деструктивното мислене, протичащо автоматично у хората (Виж по подробно Карастоянов, Христова, 2015). Въпросникът съдържа айтеми, които описват конструктивни и контрапродуктивни автоматични мисли на хората в ежедневието им (Epstein, Meier, 1989).

¹ Голяма част от проучванията на стреса използват за методологическа основа теорията на Лазарус за стреса и справянето с него (Lazarus, 1966), доразвита по-късно като системна теория за емоциите (Lazarus, 1994).

Целта на настоящото изследване е да се изследва връзката между преживяването на стрес, справянето с него и стиловете на вземане на решение.

МЕТОД: Въпросник за основните стилове за вземане на решение (General Decision Making Style Inventory, Scott & Bruce, 1995).

Включва 25 айтема, деференцирани в 5 скали по 5 айтема. Изследваните отговарят в каква степен са верни за тях твърденията, като използват 5-степенната Ликерт скала от „напълно невярно“ до „напълно вярно“.

Скалата за рационалния стил на вземане на решение включва айтеми, като: *Правя двойна проверка на източниците си на информация, за да съм сигурен, че разполагам с точните факти, преди да взема решение.* Важно е да посочим, че стила, както и айтемите, чрез които се изследва се отнасят до процеса на вземане на решение, а не до резултата от взетите решения, т.е. отнася се до аналитичен подход към вземането на решение.

Скалата за интуитивния стил на вземане на решение включва айтеми, като: *Когато вземам решения, съм склонен да разчитам на интуицията си.*

Скалата за зависимия стил на вземане на решение включва айтеми, като: *Когато вземам важни решения, често имам нужда от помощта на други хора.*

Скалата за избягващия стил на вземане на решение включва айтеми, като: *Винаги когато мога, отлагам вземането на решение.*

Скалата за спонтанния стил на вземане на решение включва айтеми, като: *Често вземам решения на момента.*

Въпросникът е валидиран повече в Канада (Loo, 2000), Великобритания (Spicer & Sadler-Smith, 2005), Швеция (Thunholm, 2004), Италия (Gambetti et al., 2008), Иран (Salavati, Karimi, 2012), Норвегия (Giske et al., 2013), Турция (Deniz, 2011), Словения (Erenda et al., 2014), Словакия (Bavol'ár & Orosová, 2015), Франция (Girard et al., 2016), Аржентина (Reyna, et al. 2014) и др. Показва добри психометрични показатели с доказана петфакторна структура в различните страни.

Българската валидизация на въпросника (Карастоянов, 2017) доказва петфакторната структура (5 фактора със собствена стойност по-голяма от 1, обясняващи 60,509 % от дисперсията (от 23 айтема) Вътрешната съгласуваност на скалата показваща степента в която айтемите от скалата формират една обща група измерена чрез коефициента на Кронбах (Cronbach's coefficient alpha) надхвърля приетия праг за надеждност (Cronbach's alpha > 0,70):

- скала за рационален стил на вземане на решение включваща 5 айтема - Cronbach's alpha = 0,735;
- скала за интуитивен стил на вземане на решение включваща 4 айтема- Cronbach's alpha = 0,845;
- скала за зависим стил на вземане на решение включваща 5 айтема- Cronbach's alpha = 0,715;
- скала за избягващ стил на вземане на решение включваща 4 айтема- Cronbach's alpha = 0,834;
- скала за спонтанен стил на вземане на решение включваща 5 айтема- Cronbach's alpha = 0,74.

Въпросникът за конструктивно мислене (Constructive Thinking Inventory; Epstein, 1998) измерва индивидуалните различия в интелигентността на преживелищната система. Пълният му вариант включва 108 айтема. В изследването е използван краткият вариант, който макар и състоящ се от 30 айтема „хваща основните компоненти на конструктивното срещу

деструктивното мислене” (Epstein, 1998, p. 36) или конструктивно срещу деструктивно справяне със стреса. Въпросникът съдържа две скали за конструктивно мислене, три скали за деструктивно мислене и една скала, която може да бъде отнесена и към двата типа мислене в зависимост от степента на изразеност. Всяка скала включва по пет айтема:

Скала *Емоционален копинг* (ЕК) изследва способността да се избягват негативни, себепоразрушаващи мисли и чувства. Включва айтеми, като: „Не се притеснявам за неща, относно които не мога да направя нищо”, „Склонен съм да се връщам повече към приятните случки от миналото, отколкото към неприятните”.

Скала *Поведенчески копинг* (ПК) изследва поведенчески ориентираното мислене. Включва айтеми, като: „Аз съм от типа хора, които по-скоро ще предприемат действие, отколкото само ще обмислят или ще се оплакват от ситуацията”, „Когато съм изправен пред предстоящи неприятни събития, обикновено внимателно обмислям как да подходя”.

Скала *Категориално мислене* (КМ) изследва ригидното мислене, възприемането на света с категориите на черното и бялото без отънъци на сиво. Включва айтеми, като: „Принципно има два типа хора на този свят – добри и лоши”, „Мисля, че съществуват множество погрешни начини, но само един правилен начин за извършване на почти всичко”.

Скала *Лично суеверно мислене* (ЛСМ) изследва не традиционните, а личните суеверия или менталните „игрички“ на хората, за да се подготвят за разочарования. Включва айтеми, като: „Когато ми се случи нещо хубаво, вярвам, че за баланс ще ми се случи нещо лошо”, „Понякога си мисля, че ако прекалено силно искам нещо да се случи, това ще предотврати събъдването му”.

Скала *Езотерично мислене* (ЕМ) се отнася до вярвания за необичайни и паранормални феномени и стандартни суеверия (минаване под стълба, чупене на огледало, черна котка да пресече пътя), талисмани, астрология, духове, екстрасензорни възприятия, мисловен контрол. Включва айтеми, като: „Вярвам в астрологията”, „Имам поне един талисман, който ми носи късмет”.

Скала *Наивен оптимизъм* (НО) се отнася до тенденцията след позитивен резултат да даде достига до заключението, че отделен успех гарантира нещата винаги да се случват по начина, който ни харесва. Включва айтеми, като: „Вярвам, че хората могат да постигнат всичко, което искат, ако имат достатъчно силна воля”, „Вярвам, че ако направя нещо добро, и на мен ще ми се случат добри неща”.

Изследваните лица оценяват твърденията във въпросника по петстепенна скала тип Ликерт от „напълно невярно“ до „напълно вярно“.

Общият коефициент на конструктивното мислене се изчислява по формулата:

$$\text{Конструктивно мислене} = \text{ЕК} + \text{ПК} + (30 - \text{КМ}) + (30 - \text{ЛСМ}) + (30 - \text{ЕМ}).$$

Надеждността на повечето подскали на въпросника е добра: емоционален копинг (Cronbach's Alpha = 0,73), поведенчески копинг (Cronbach's Alpha = 0,76), категориално мислене (Cronbach's Alpha = 0,74), лично суеверно мислене (Cronbach's Alpha = 0,79), езотерично мислене (Cronbach's Alpha = 0,86) , с изключение на подскала наивен оптимизъм (Cronbach's Alpha = 0,54), която не се използва при изчисляване на общия индекс на конструктивно мислене. Надеждността на глобалната скала е много добра (Cronbach's Alpha = 0,85). Надеждността и валидността на въпросника позволяват използването му за изследователски цели.

Въпросникът за възприет стрес (Cohen, Kamarck, Mermelstein, 1983) вероятно е най-популярният метод за изследване на стреса през последните 20 години. Измерва степента, в която изследваните лица оценяват събитията в живота си като стресови през последния месец.

Оценката е свързана основно с усещането за непредсказуемост, неконтролируемост и претовареност. Предполага се, че резултатите от метода отразяват равнището на възприет стрес валидно за период от 4 до 8 седмици, тъй като се влияят от всекидневния стрес, възникнали силни стресови събития и евентуални промени в ресурсите за справяне. Въпросникът се състои от 7 позитивно и 7 негативно формулирани айтема. Изследваните лица оценяват по петстепенна скала тип Ликерт колко често през последния месец са чувствали и мислили по начина, описан в айтемите, като използват следните алтернативи: никога – 1; почти никога – 2; понякога – 3; често – 4; много често – 5.

В скалата са включени айтеми, като: „Колко често през последния месец сте усещали, че не можете да контролирате важни неща в живота си”, „Колко често през последния месец сте се справяли успешно с ежедневните неприятности”, „Колко често през последния месец сте могли да управлявате начина, по който прекарвате времето си” (Карастоянов, Христова, 2000). Вътрешната консистентност на скалата (Cronbach's Alpha = 0,87) е много добра. Надеждността и валидността на въпросника позволяват използването му за изследователски цели.

Изследването е проведено с 3 извадки:

64 директори на училища в Бургаска област, 18 мъже (28,1%) и 46 жени (71,9%), на възраст от 35 до 63 години, средна възраст 48 години.

57 студенти от Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет, ВА „Г.Ст. Раковски“ обучаващи се в магистърски програми 19 мъже (33,3%) и 38 жени (66,7%), на възраст от 23 до 44 години, средна възраст 29 години.

54 офицери, специализанти във ВА „Г.Ст. Раковски“, старши офицери, мъже (100%), на възраст от 41 до 52 години, средна възраст 44 години.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Получените резултати показват, че някои социодемографски характеристики са свързани с различия в стила на вземане на решение. Установихме, че зависимия стил се използва по-често с увеличаване на възрастта ($r = 0,287$, $p = 0,011$) и стажа ($r = 0,293$, $p = 0,009$), както и използването на рационалния стил с увеличаване на възрастта ($r = 0,270$, $p = 0,015$), докато с увеличаване на възрастта намалява използването на спонтанния стил ($r = 0,290$, $p = 0,01$). Данните показват, че мъжете по-често използват рационален ($F = 4,249$, $p = 0,043$) и зависим стил ($F = 6,658$, $p = 0,012$), докато жените по-често спонтанен стил ($F = 4,885$, $p = 0,031$). Установяваме че офицерите използват по-често рационален стил ($F = 5,141$; $p = 0,025$) и по-рядко избягващ стилове на вземане на решение ($F = 4,571$; $p = 0,035$) в сравнение със студентите.

В таблица 1 са представени данни за корелационните зависимости между стиловете на вземане на решение и преживяването на стрес изследвано чрез скалата за възприет стрес.

Таблица 1. Корелационните зависимости между стиловете на вземане на решение и преживяването на стрес.

Стил на вземане на решение	Извадка	Възприет стрес
Рационален стил на вземане на решение	директори на училища	-0,118
	студенти	-0,278*
	офицери	-0,487**
Интуитивен стил на вземане на решение	директори на училища	0,153
	студенти	0,034
	офицери	0,042
Зависим стил за вземане на решение	директори на училища	0,382**
	студенти	0,415**
	офицери	0,576**
Избягващ стил за вземане на решение	директори на училища	0,485**
	студенти	0,475**
	офицери	0,556**
Спонтанен стил на вземане на решение	директори на училища	-0,003
	студенти	-0,115
	офицери	-0,008

* Корелациите са значими при $p < 0,05$.

** Корелациите са значими при $p < 0,01$.

Представените данни показват, че емпирично се потвърждава теоретично логичната хипотеза, че рационалният стил на вземане на решение е свързан с преживяване на ниски равнища на стреса в две от извадките – на студенти и офицери. Резултата е обясним предвид установената вече зависимост между превантивна регулация т.е. задоволяване на потребността от сигурност и рационалният стил на вземане на решение (Карастоянов, 2017). Установяваме умерени и силни корелационни зависимости между равнището на възприет стрес и избягващ стил на вземане на решение и в трите извадки. Тези данни са подобни на получените в първото в исторически аспект изследване на връзката стил на вземане на решение (по модела на Скот и Брус) и стрес при което се установява се, че избягващият стил е свързан позитивно с равнището на стрес при мениджъри по продажбите (Russ et al., 1996). Тези данни са потвърдени, когато са използвани индикатори за равнището на стрес, въпросникът за възприет стрес на Левенщайн (Perceived Stress Questionnaire (PSQ) Levenstein et al., 1993; Bergdahl & Bergdahl, 2002) и качеството на съня в три извадки на данъчни служители, застрахователни служители и следователи в полицията (Allwood, Salo, 2012). Авторите на изследването подчертават, че тези данни вероятно са повлияни и от културните особености на организационната среда в Швеция-вярата в рационалния контрол, прозрачността, ниското ниво на корупция и социална координация. Само в извадка на следователи е установена връзка между зависимия стил и равнището на преживяван стрес, каквито данни получаваме и ние. Допуска се, че предвид спецификата на работа често изискваща индивидуална инициатива, полицейски следователи с по- изразен зависим стил имат трудности при изпълнение на задълженията, което е свързано с преживяване на по- силен стрес. Всъщност по- категорични резултати са получени за връзката между преживяването на стрес и избягващия стил в един елегантен експеримент на Питър Тънхолм, който изследва 23 офицери от шведската армия с ранк майор при вземането на решение в две различни реалистични ситуации свързани с вземането на решение във военен контекст, като за индикатор на стреса се използва равнището на кортизол в слюнката измерен 4 пъти – два пъти преди и два пъти след вземането на решение (Thunholm, 2008).

Установяваме умерени и силни корелационни зависимости между равнището на възприет стрес и зависимия (междупличностен) стил на вземане на решение и в трите извадки. Баволар и Орсова (Bavol'ar & Orosova, 2015) в извадка на ученици в гимназия и студенти също установяват статистически значими позитивни корелационни зависимости между избягващия стил на вземане на решение и стрес и депресия, като за индикатор на преживяването на стрес се използва съкратената 4-айтемова версия на Скалата за възприет стрес (Perceived Stress Scale, Cohen et al., 1983) и въпросникът на Бек за депресивна симптоматика (Beck Depression Inventory). В друго изследване, в извадка на студенти от държавен университет (Bayram, Aydemir, Nese, 2016) не се открива връзка между зависимия и избягващия стил, и преживяването на стрес когато за индикатор на стреса е използвана скалата за стрес от адаптацията на турски език на въпросника за стрес, депресия и тревожност през последната седмица (Depression Anxiety Stress Scale (DASS), Lovibond, Lovibond 1995). Хипотезата за връзката между зависимия стил и стреса не се потвърждава и в изследването на Тънхолм, чрез изследване на равнището на кортизол като индикатор на стрес (Thunholm, 2008).

Представените пет изследвания използват един и същ инструмент за изследване на стила на вземане на решение, но различни индикатори за преживяване на стрес, както и извадки от различни професионални групи. Единствено в нашето изследване и това на Баволар и Орсова се използва Скалата за възприет стрес (Cohen et al., 1983). Допускаме, че различията в данните са свързани и с различията в използвания инструментариум за изследване на стреса.

В таблица 2 са представени данни за корелационните зависимости между конструктивното мислене и стила за вземане на решение.

Таблица 2. Корелационните зависимости между конструктивното мислене и стила за вземане на решение.

Стил на вземане на решение	Извадка	Емоционален копинг	Поведенчески копинг	Категориално мислене	Лично суеверно мислене	Езотерично мислене	Конструктивно мислене
Рационален стил за вземане на решение	студенти	0,227*	0,454**	0,094	-0,258*	-0,136	0,295*
	офицери	0,224*	0,379**	<u>0,593**</u>	-0,407**	-0,232*	0,220*
Интуитивен стил за вземане на решение	студенти	-0,177	-0,007	0,117	0,100	0,295*	-0,224*
	офицери	0,064	-0,112	0,305*	<u>0,500**</u>	0,066	-0,278*
Зависим стил за вземане на решение	студенти	-0,237*	-0,330**	0,265*	0,251*	0,269*	-0,412**
	офицери	-0,504**	-0,097	-0,038	0,325**	0,480**	-0,472**
Избягващ стил за вземане на решение	студенти	-0,205	-0,384**	0,423**	0,414**	0,306*	-0,531**
	офицери	-0,606**	-0,397**	0,248*	0,507**	0,325**	-0,652**
Спонтанен стил на вземане на решение	студенти	-0,008	-0,019	-0,247*	-0,012	0,175	0,006
	офицери	0,304*	0,342**	0,018	-0,150	0,025	0,212

* Корелациите са значими при $p < 0,05$.

** Корелациите са значими при $p < 0,01$.

Представените в таблица 2 данни показват положителни корелационни зависимости между общия индекс на конструктивното мислене (степената на изразеност на използване на конструктивни стратегии за справяне със стреса) и използването на рационален стил на вземане на решение и в двете извадки. Установяваме и специфика, теоретично „неконструктивната“ стратегия категориално мислене е силно свързана с използването на рационален стил на вземане на решение, резултат който вероятно е породен от особеностите на офицерската професия. Установяваме отрицателни корелационни зависимости между конструктивно мислене и интуитивен стил (слаби), зависим стил на вземане на решение (умерени) и избягващ стил (силни). Не установяваме връзка между конструктивно мислене и спонтанен стил на вземане на решение.

Слабата корелационна зависимост между емоционален копинг и рационален стил на вземане на решение и в двете извадки е теоретично предсказуема. По рядкото използване на лично суеверно мислене е свързано и с по- рядко използване на интуитивен стил на вземане на решение. И в двете извадки установяваме негативни корелационни зависимости между конструктивното мислене и избягващ стил на вземане на решение и зависим (междучелностен) стил на вземане на решение, като в първия случай те са силни, а във втория умерени. В студентска извадка откриваме умерени корелационни зависимости между емоционален и поведенчески копинг и спонтанен стил на вземане на решение, но не и при офицери. Правят впечатление от слабите до силни положителни корелационни зависимости между категориално мислене и четири от стилове на вземане на решение и отрицателна зависимост със спонтанен стил в извадка от офицери.

Установяваме, че общия индекс на конструктивно мислене или интелигентността на преживелищната система т.е. начина по- който се адаптира е свързана с различия в четири от стиловете на вземане на решение. По- високата интелигентност на преживелищната система или по- честото използване на конструктивни стратегии за справяне със стреса предполага по- често използване на рационален стил на вземане на решение и по- рядко използване на интуитивен, зависим и избягващ стил на вземане на решение. Не установяваме връзка между конструктивно мислене и спонтанен стил на вземане на решение, което предполага че този стил не е свързан с преживяването на стрес и управлението му.

* * *

Представеното изследване установи, че равнището на стрес и използваните копинг стратегии са свързани с повечето стилове за вземане на решение. По-ниски равнища на възприет стрес са свързани с по-силното предпочитание към използването на рационален стил на вземане на решение, по- високи равнища са свързани и използването на зависим и избягващ стил на вземане на решение. Използването на конструктивни стратегии за справяне със стреса (емоционален и поведенчески копинг и по- рядко използване на суеверно мислене) е свързано с рационален стил на вземане на решение, докато по- рядкото използване на конструктивни стратегии е свързано с по- честото използване на интуитивен, зависим и избягващ стилове на вземане на решение, а използването на спонтанен стил на вземане на решение не е свързано с индивидуални различия в равнището на стрес и използваните стратегии за справяне с него. Тези данни потвърждават, че афективната регулация или преживяването и управлението на стреса е свързано с използваните стилове на вземане на решение. Бъдещите изследвания в тази област биха позволили изясняване на факторите които медирират или модерирират тази връзка.

References:

1. Karastoyanov, G., Rusinova-Hristova, A. (2000) Balgarska adaptatsia na vaprosnika za vazpriet stres. Sp. *Psihologichni izsledvania*, kn. 1 – 2, s. 67 – 77.
2. Karastoyanov, G., A. Hristova (2015). Stres i spravyaneto s nego ot gledna tochka na kognitivno-prezhivelishtnata teoria. – V: *Psihologo-pedagogicheskoe znanie v kontekste sovremennosti: teoria i praktika*. Samara: MGPU, s. 47 – 61.
3. Karastoyanov, G. (2016). Kognitiven stil i spraviane sas stresa. V: Kr. Markov, I. Ahryamkina, (sastaviteli), *Psihologiyata v sluzhba na obshtestvoto*, Izdatelstvo IVIS, Veliko Tarnovo.
4. Karastoyanov, G. (2017). Individualni razlichia pri vzemane na reshenie (nepublikovan rakopis).
5. Ahmed, A., Hasnain, N., & Venkatesan, M. (2012). Decision making in relation to personality types and cognitive styles of business students. *The IUP Journal of Management Research*, 11(2), 2 – 29.
6. Allinson, J., Hayes, C. (1996). The Cognitive Style Index, a measure of intuition-analysis for organizational research. *Journal of Management Studies*, 33, 119–135.
7. Allwood, C.M., & Salo, I. (2012). Decision-making styles and stress. *International Journal of Stress Management*. 19(1), 34-47.
8. Appelt, K. C., Milch, K. F., Handgraaf, M. J. J., & Weber, E. U. (2011). The decision making individual differences inventory and the guidelines for the study of individual differences in judgment and decision-making research. *Judgment and Decision Making*, 6(3), 252-262.
9. Bayram, N, M. Aydemir, A. Nese (2016). A Structural Equation Modeling among Stress, Fear of Negative Evaluation and Decision Making Styles International Journal of Humanities and Social Science Invention ISSN (Online): 2319 – 7722, ISSN (Print): 2319 – 7714 www.ijhssi.org ||Volume 5 Issue 10||October. 2016 || PP.41-44
10. Bavořár, J., & Orosová O. (2015). Decision-making styles and their associations with decision-making competencies and mental health. *Judgment and Decision Making*. 10(1), 115-122.
11. Bruine de Bruin, W., Parker, A. M., & Fischhoff, B. (2007). Individual differences in adult decision- making competence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 938–956.
12. Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24, 385 – 396.
13. Curseu, P. L. & Schruijer, S. G. L. (2012). Decision styles and rationality: An analysis of the predictive validity of the general decision-making style inventory. *Educational and Psychological Measurement*, 72(6), 1053-1062.
14. Deniz. M. (2011). An Investigation of Decision Making Styles and the Five-Factor Personality Traits With Respect To Attachment Styles. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(1), 105-113
15. Epstein, S., P. Meier (1989). Constructive thinking: A broad coping variable with specific components. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 57, 2, 332 – 350.
16. Epstein, S. (1998). *Constructive Thinking: The Key to Emotional Inteligence*. Praeger Publishers, Westport, Connecticut.
17. Erenda I., M. Meško, B. Bukovec (2014). Intuitive decision-making and leadership competencies of managers in Slovenian automotive industry. *Journal of Universal Excellence*, June, Vol. 3, No. 2, 87–101.
18. Galotti, K. M., Ciner, E., Altenbaumer, H. E., Geerts, H. J., Rupp, A., & Woulfe, J. (2006). Decision-making styles in a real-life decision: Choosing a college major. *Personality and Individual Differences*, 41, 629-639.
19. Gambetti, E., Fabbri, M., Bensi, L., & Tonetti, L. (2008). A contribution to the Italian validation of the general decision- making style inventory. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 842-852.
20. Girard, A., C. Reeve, S. Bonaccio (2016). Assessing decision-making style in French-speaking populations: Translation and validation of the general decision-making style questionnaire. *European Review of Applied Psychology*, Volume 66, Issue 6, 325-333.

21. Giske, R., B. Benestad, K. Haraldstad, R. Høigaard (2013). Decision-Making Styles Among Norwegian Soccer Coaches: An Analysis of Decision- Making Style in Relation to Elite and Non- Elite Coaching and Level of Playing History. *International Journal of Sports Science & Coaching*, Volume 8, Number 4.
22. Hammond, J. S. (1999). *Smart Choices*. Boston: Harvard Business School Press.
23. Hunt, R.G., Krzystofiak, F.J., Meindl, J.R. and Yousry, A.M. (1989), Cognitive style and decision making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 44, 436-53.
24. Kozhevnikov, M. (2007). Cognitive styles in the context of modern psychology: Toward an integrated framework of cognitive style. *Psychological Bulletin*, 133(3), 464– 481.
25. Lazarus, R. (2000). Toward better research on stress and coping. *American Psychologist*, 55, 665 – 673.
26. Levenstein, S., Prantera, C., Varvo, V., Scribano, M. L., Berto, E., Luzi, C., & Andreoli, A. (1993). Development of the Perceived Stress Questionnaire: A new tool for psychoso- matic research. *Journal of Psychosomatic Research*, 37, 19–32.
27. Loo, R. (2000). A psychometric evaluation of the General Decision-Making Style Inventory. *Personality and Individual Differences*, 29(5), 895–905.
28. Lovibond, S. H., & Lovibond, P. F. (1995). *Manual for The depression anxiety stress scales*. Sydney: Psychology Foundation.
29. Pearce, J.A. II & Robinson, R.B. Jr. (1994). *Strategic Management, Formulation, Implementation*. Illinois: Irwin inc.
30. Reyna, C., Ortiz, M. V. , Revilla, R. G. (2014). Exploratory Structural Equation Modeling of the General Decision-Making Style Inventory. *Revista de Psicología*, 23(1), 33-39.
31. Riding, R., Rayner, S. (2013). *Cognitive styles and learning strategies: Understanding style differences in learning and behavior*. Routledge.
32. Rowe, A. & Boulgarides, J. (1983). Decision-styles: a perspective. *Leadership and Organization Development Journal*, 4(4), 3-9.
33. Russ, F. A., McNeilly, K. M., & Comer, J. M. (1996). Leadership, decision making and performance of sales managers: A multi-level approach. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 16, 1–15.
34. Salavati, A., M. Karimi (2012) Studying efficacy of organizational and conceptual factors on managers' decision making in Iranian governmental organizations. *African Journal of Business Management*, Vol. 6(28).
35. Scott, S. G. & Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: the development and assessment of a new measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55, (5), 818-831.
36. Somerfield, M., R. McCrae (2000). Stress and coping research. Methodological challenges, theoretical advances, and clinical applications. *American Psychologist*, 55, 620 – 625.
37. Spicer, D., Sadler-Smith, E. (2005). An examination of the general decision making style questionnaire in two UK samples. *Journal of Managerial Psychology*, 20(2), 137-149.
38. Thunholm, P. (2004). Decision-making style: habit, style or both? *Personality and Individual Differences*, 36, 931–944.
39. Thunholm, P. (2008). Decision-making styles and physiological correlates of negative stress: Is there a relation? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 213–219.